

սուրբ պատարագին վասն կենդանեաց (ողջերու համար) մատուցումը չեղտեն:

4. — Երկրորդ նորութիւնը՝ բանաձեւի սեղմումն է. ըստ Լամբրոնացիի, սուրբ պատարագը չի մատուցուիլ յանուն նրնջեցելոյն, այլ մի միայն յանուն Աստուծոյ. «յանուն» բանաձեւը ինք կը հասկընայ միշտ «ի փառս» կամ «ի պատիւ» իմաստով. եւ այս տեսակէտով իրաւունք ունի: Այս էր նաեւ Լամբրոնացիի նախորդներուն միտքն ալ. որոնք թէեւ կ'ընդունէին «յանուն նրնջեցելոյ» բանաձեւն ալ, սակայն ուրիշ իմաստով, այն է՝ ի նպատակ, ի շահ, ի փրկութիւն, վասն, ինչպէս տեսանք Եղիշէի, Նարեկացիի, Պօղոս Տարօնեցիի քով:

Որով չկայ հակասութիւն ընդմէջ Լամբրոնացիի եւ իր նախորդներուն: Ս. Պատարագը միշտ եւ ամէնուն քով՝ կը մատուցուի յանուն Աստուծոյ, յանուն Ամենասուրբ Երրորդութեան:

5. — Հետեւաբար Լամբրոնացիի համար, Ս. Պատարագը միշտ բոլորին համար է որ կը մատուցուի, ամէն դասակարգէ կարօտեալներու, մանաւանդ ողջերու համար. բայց յատուկ եւ ուշադրաւ տեղ ունի ննջեցեալներու յիշատակութիւնը (որուն համար նուիրատուութիւններ ալ կրնան ու պէտք են կատարուիլ՝ առանց ծայրայեղութեան). եւ այդ յիշատակութիւնը շատ աղբուր եւ հզօր է՝ ի նպաստ ննջեցեալին, երբ բարեհաւատ եւ զղջացեալ վախճան մը ունեցած է: Այս իմաստով, սակայն, կրնայ ըսուիլ, նաեւ ըստ Լամբրոնացիի՝ թէ սուրբ պատարագը կը մատուցուի ննջեցեալի մը համար: Յիշատակեցինք վերեւ Լամբրոնացիի մէկ բանաձեւը. «Աղօթք եւ պատարագ ի փրկութիւն մեռելոց»:

Ահա ուրեմն Լամբրոնացիի խորացումը. խուսափել երկու ծայրայեղութիւններէ եւ գիտնալ արժէքաւորել ամէն ինչ առարկայով, առանց չափազանցութիւններու:

6. — Կայ սակայն վերջին կէտ մը, զոր Լամբրոնացի կու գայ յիշատակել, ինչպէս Շնորհալին: Պատարագի արդիւնքով՝ վե-

րոյիչեալ ննջեցեալները կ'աղատին նեղութիւններէ եւ տառապանքներէ եւ կը մտնեն Աբրահամու գոգը, երկինք: Արդի բառերով կամ համապատասխան եզրներով՝ պիտի ըսենք թէ սուրբ պատարագի արդիւնքով՝ ներելի մեղքերով ծանրաբեռնուած հոգին կ'աղատի տանջարանէ մը, կ'աղատի կապանքներէ, խաւարէ. աւելի պարզ՝ կ'աղատի քաւարանէն:

Ահա այսպէս, ԺԲ. դարուն, մեր եկեղեցական երկու մեծագոյն հեղինակները, Շնորհալի ու Լամբրոնացի, հայրապետ եւ հովուապետ, կաթողիկոս եւ եպիսկոպոս, կու գան հաւաստել շատ յայտնի կերպով՝ թէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետութեան մաս կազմած է քաւարանի գոյութիւնը. այդ կը պահանջեն «Յաճախապատում»էն ի վեր մեր քաղած վկայութիւնները, որոնք երբեք չեն կրնար լրիւ լուսարանուիլ ուրիշ բռնադրօսիկ մեկնութիւններով. բնական պատճառաբանութիւնը կու գայ յանդիլ քաւարանի գոյութեան: Ահա թէ ինչո՞ւ մեր նախարանին մէջ յայտարարեցինք թէ «Պատարագ վասն ննջեցելոց» խնդիրը սերտօրէն աղերս ունէր քաւարանի վարդապետութեան հետ: Դարերու հետ քալելով, ահա ԺԲ. դարու երկու փարոսներու լոյսին տակ կը յըստակուին նախորդ բոլոր ըսուածները եւ կ'առնեն բնական մեկնաբանութիւն: Աղօթք եւ պատարագ ի նպաստ ննջեցելոց՝ կ'ենթադրեն քաւարանի գոյութիւնը:

Դառնալով մեր բուն նիւթին, կ'եղբարեացենք թէ Գարեգին Պօրք. Սաշատուրեան կաշկանդուեր է Լամբրոնացիի վարդ մը խօսքերէն, եւ հարցը նկատուի է միակողմանի իմաստով մը. ասիկա ամէնէն մեղմ մեկնութիւնն է զոր կրնանք տալ: Սակայն հարցին պէտք է մօտենալ աւելի ամբողջական հայեցակէտով, նկատի առնելով նաեւ մեր Եկեղեցւոյ բոլոր միւս վարդապետներուն ըսածները, եւ ջանալով որոնել անոնց համադրութիւնը, ինչպէս կը յուսանք կատարած ըլլալ:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
(Շարունակելի)

ՊԱՏԱՍԻԱՆ

ՀԱՍՈՒ ԳԻՏ. ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹԻ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԳՈՐԳԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԱՍԻՆ

«Բազմավէպ»ի 1958 տարւոյ թիւ 3-5ին մէջ իմ գրախօսականս՝ Վ. Ս. Թեմուրճեանի Գորգագործութիւնը Հայաստանում, (Երեւան, 1955), նիւթ եղեր է քննադատութեան մը, Հայ. ՍՍՌ Գիտ. Ակադ. պաշտօնաթերթ «Տեղեկագիր»ի 1959 Մարտի թիւին մէջ հրատարակուած: Գրախօսականիս դէմ այս քննադատութիւնը զարմանալիօրէն չէ ստորագրուած թեմուրճեանէ, այլ Երեք գրողներէ, Դ. Վարդումեան, Ա. Աւդալ, Կ. Մելիք-Փաշայեան: Հաւանաբար պատիւ նկատելու եմ, որ երեք «քննադատներու» հաւաքական կարողութեան պէտք է եղեր մէկ գրախօսականս քննադատելու համար: Սակայն դժբախտաբար այս «քննադատականը» իր խորքով եւ ձեւով ինծի կը զլանայ այդ զոհունակութիւնը, նկատելով որ «քննադատականին» չէր արժեր ոչ տեղ տալ «Տեղեկագիր»ի պէս լուրջ պաշտօնաթերթի մը մէջ, եւ նոյնիսկ մէկ ստորագրութիւն չոսյլութիւն խել էր:

Գրախօսականիս «քննադատութեան» մէջ ինծի կը վերագրուի «ակնյայտնի միտումնաւորութիւն», «չահախնդիր կողմնակալութիւն» եւն.: Այս վերագրումները աւելի լաւ է որ քննադատ Երրորդութիւնը իրեն վերապահէ, դատելով «քննադատութեան» իրապէս յերկրածոյ եւ խեղաթիւրեալ բնոյթէն: Իսկ թէ իմ գրախօսականներս եղած են անկեղծ եւ առարկայական, առանց որեւէ յետին միտումի, նոյնիսկ խնդրոյ նիւթ Թեմուրճեանի գրախօսականը կրնայ պարզ ցոյց տալ: Թեմուրճեան բոլորովին անձանօթ ալ: Ինչո՞ւ իրր անձ: Նոյնիսկ այդ կամ կին ըլլալը չեմ գիտեր, եւ ոչ ալ կը հե-

տաքրքրուիմ: Ես լուրջ վերոյիշեալ գիրքը նկատի ունեցած եմ: Եթէ գրախօսականս նոյնիսկ խստութեան գիծ մը ունի, ատիկա պէտք է վերագրել լուրջ գրքին ընդվզեցուցիչ ոճին ու բնոյթին, մասնաւորաբար աններելի՝ մշակութային նիւթերու պրպտման նուիրեալ գործերու մէջ: Այս իսկ պատճառաւ այդ գրախօսականս եղածին պէս կը հաստատեմ հիմակ ալ: Ուրեմն հոս գրախօսականիս պաշտպանողականը չէ որ պիտի ընեմ, որուն կարիքը չեմ տեսներ, այլ ասիկա պատասխանս է «քննադատ» երրորդութեան, որոնք աններելի մեղանշումներ կ'ընեն քննադատութիւն պիտակին տակ պարտկիլ ջանալով, մեղանշումներ ճշմարտութեան, իրականութեան դէմ:

Թեմուրճեան, սովորական յանկերգով մը, զորդի մասին գրող արտասահմանեան հայ կամ օտար գրողներուն ձրիաբար կը վերագրէ «բուրժուական քննադատների նենգամտութիւն», առանց որեւէ ցուցմունքի եւ ապացոյցի: Ասիկա պաշտպանելու մտադրութեամբ «քննադատները» յառաջ կը բերեն Արթըր Ափհամ Բօրի դէմ «Բազմավէպ»ի 1930 թուականի թիւերուն մէջ իմ քննադատութիւնս եւ պատասխանս, ուր գրած եմ Բօրի մասին «առանց հարեւանցի ծանօթութեան... առանց մէկ փաստի, երեւակայութեան մղեալ...»: Իրապէս արտառոց է որ երեք քննադատները այս խօսքերս նկատեն ուրիշ բան՝ բացի Բօրին վերագրուած տգիտութենէ, մինչ անոնք զարմանալիօրէն այդ խօսքերս կը վերծանեն «բուրժուական քննադատների նենգամտութիւն...»: Ես ասիկա պարզապէս խոշոր եւ կամուր մեղան-

չում մը կը նկատեմ եղած իրականութեան դէմ:

Ճշմարտութենէ բոլորովին հեռու է երբ «քննադատներս» կ'ըսեն թէ Թեմուրճեան «նըչում է» իմ յօդուածներէս մասին: Թեմուրճեան միայն «նըչում է» այն դրութիւններն որոնց մէջ իրեն վերադրուելիք առաջնութեան որեւէ խնդիր չկայ, կամ կը կարծէ վիճելու բան մը դառնալ ըլլալ: Սակայն ան կը մոռնայ կամաւոր կերպով՝ յիշել այն յօդուածներն որոնք իրեն թոյլ չեն տար առաջնութիւն: Չուզեցի «Բազմալիկայ»ի մէջ դրախտապան տարապայման երկարել եւ խնդրել փաստացի կերպով մի առ մի յիշելով այն ամէն շահեկան կէտերը դորդի պատմութեան մասին, որոնք Թեմուրճեան կը ջանար իւրացնել: Ըլլալիքը փուճ աշխատանք պիտի նկատէի, քանի որ իրմէ շատ ու շատ առաջ արդէն ըսած էի շատ մը կարեւոր բաներ դորդի մասին, որոնց ինք արձագանգ կ'ըլլար՝ առանց դոյն յիշատակութեան իր օգտագործած աղբիւրներուն: Թեմուրճեան քայլ մըն ալ առաջ կ'երթայ իր ընթերցողներուն հաւատացնելու համար սա յերկրանքով. «Այստեղ տեղին է նշել նաեւ, որ ինչպէս Գ. Լեւոնեանը, նոյնպէս եւ Յ. Քիւրտեանը աղբիւրների օգտագործման մէջ անպատասխանատու վերաբերմունք են ցուցաբերում» (էջ 13): Ահաւասիկ բոլորովին անապացոյց յայտարարութիւն մը, որուն միակ նպատակը՝ ըստ երևոյթի՝ ցոյց տալ է, որ Թեմուրճեան՝ Գ. Լեւոնեանի եւ Յ. Քիւրտեանի աշխատանքները անպատասխան կը նկատէ, որով բնական է՝ չէ օգտուած անոնցմէ. եւ դարձեալ բնականաբար ինչ որ գրած է, եղբակցացած կամ ներկայացուցած՝ իր իսկ վարդութեան արդասիքն է: Հաւանաբար Թեմուրճեան նկատի ունի 1202 թուականով յիշատակարանին բոլորովին ինքնամտացածին, բռնադրօսիկ, խեղաթիւրեալ վերծանումը, որ կը յանդգնի իր գործին մէջ ներկայացնելու: Ահա ինչ որ «քննադատներս» կը պաշտպանեն:

«Քննադատներս» ողբալի մտայնու-

թեամբ մը Գորգը Հայոց մօտ 160 էջնոց մեծածաւալ, մանրատառ դործս (1947, Ս. Ղազար) երկիցս «գրքոյի» կը կոչեն, որուն մէջ դժուար թէ պրակ մը կամ երկու՝ աւելի տեղ բռնէր իրենց պաշտպանած Թեմուրճեանի խնդրակ դործը: Սակայն տարբերութիւն չ'ընեն, ինչպէս իրենց այս ըսածը, նոյնպէս նաեւ իմ յիշեալ գրքոյիս. մէջտեղն են հետաքրքրուողներուն համար:

Չեմ կրնար «քննադատներուն» չարամտութիւն չվերադրել՝ երբ Գորգը Հայոց մօտ դործս «նախկին յօդուածներու վերամշակութիւն» կը կոչեն. կ'երեւի այն յօդուածներուն՝ որոնց մասին «նըչում է» Թեմուրճեան: Այն ատեն քանի մը տող վերջ արդահատելի հակասութեան մէջ կ'իյնան, ըսելով. «ասպ դրա (Գորգը Հայոց մօտ) հետ ծանօթանալը թերեւս օգտակար լինէր, եթէ գրքոյիկը Հայաստանում ստացուէր նախ քան Վ. Թեմուրճեանի աշխատութեան լոյս տեսնելը»: Այ՛ մարդիկ, «նախկին յօդուածների վերամշակութիւն» եղող «գրքոյիկ» այլեւս ի՞նչպէս կարելի է «թերեւս օգտակար լինէր»: Չէ՞ որ Թեմուրճեան արդէն «նըչում է» այդ յօդուածներս...:

«Քննադատներս» կ'անցնին «աւելի լուրջ առարկութիւնների» մասին: Ասոնցմէ առաջինը Վիշապ-Արծիւ դորդն է, որ մեր մատենագրութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով իրր հայկական գորգ ներկայացուցած էմ «Բազմալիկայ»ի էջերուն մէջ, 1931-2ին: Այս անյիշատակարան գորգը, որ Փոքր Ասիական նկատուած էր ինծի ծանօթ բոլոր գրողներէն, եւ ինքս առաջին անգամ իրր «հաւանաբար հայկական»՝ գոնէ դժաճելով՝ նկատած էի, Թեմուրճեան ոչ միայն իրր վերջնականապէս հայկական՝ այլ եւ 1350ական թուականներին (?) Լոռի-Ղազարում շինուած կը նկատէ: Տարակուսելի է որ Թեմուրճեան գորգը տեսած իսկ ըլլայ: Մեր դրախտապանին մէջ ըսած էինք, որ արդեօք կարելի չէ՞ր Թեմուրճեան անգամ մըն ալ գորգին նկարին նայէր եւ ըսէր թէ Լոռի-

Ղազարում այս գորգը շինողը չէի մաղ ունէր եւ ծաւի աչքեր...: «Քննադատներս» Թեմուրճեանի պէս լուռ լուռ կը մընան թէ ի՞նչ «ուրիշ տուեալներով» է որ այս գորգին նախ հայկական ըլլալը վրձնած են, եւ յետոյ անոր «Լոռի-Ղազարում» 1350ին մոնղոլական արշաւանքներէ վերջ՝ կամ նոյնիսկ առաջ՝ շինուած ըլլալը դիտեն: Ի՞նչ հարկ կար ինծի ծիծաղելի նման վճռական եղբակցութեան մը «գիտնականօրէն հակառակը ապացուցանելու», իրր թէ բան գործ չունիմ եւ կրնամ ժամանակ փճացնել:

«Քննադատներուն» համաձայն՝ երբ ես կը քննադատեմ ստրկաբար լուսանկարչային կենդանադրական արտահանութիւնները գորգի վրայ, ատիկա կատարած կ'ըլլամ «սլաքներս սովետահայ գորգի յայտնի վարպետների նոր ստեղծագործութիւններին» դէմ ուղղելով: Խեղճ, պատուական վարպետներ, որոնց հետ առնելիք տալիք ոչինչ ունիմ, այլ կը քննադատեմ՝ այն անհեթեթութիւնները՝ որոնք իրր գորգարուեստ կը պարտադրուին այժմեան այր կամ կին գորգի հայ վարպետներուն վրայ: Եթէ Թեմուրճեան եւ քննադատները Ստալինի, Մոլոթովի, Մաու Յէ - դունի եւ նմաններուն լուսանկարչական ստրկային արտահանութիւնները արուեստ կամ աւելի ճիշտ գարգարուեստ կը նկատեն, ատիկա իրենց գիտնալիք բանն է: Սակայն երբեք ատիպում չենք դանոնք իրր Հայ Մշակոյթի արուեստի հարազատութիւններ նկատելու կամ դեղարուեստի նմոյշներ:

«Քննադատները» դարձեալ ճրիարար ինծի կը վերադրեն «ցասկոտ վերաբերմունք ցուցադրել» անոնց հանդէպ՝ որոնք ինծմէ առաջ գորգագործութեան մասին նոր բան յայտնաբերած են: Ողբացեալ Արմենակ Սաղաթեան օրինակ կը բերուի ասոր, Կալիկալա-Խալի վերծանութեան մասին: Ասիկա «ցասկոտ վերաբերմունք» նկատել՝ ճշմարտութեան դէմ մեղանչում մըն է: Այս առթիւ քիչ մըն ալ ձեռնահամայութիւն կ'ընեն «քննադատ-

ներս», կ'երեւի քաջ լոճոնելով որ ձեռքը աչքէն արագ է, եւ Օրմանեանի համբաււոր ըսածին պէս «ինչ որ ալ գրես՝ հաւատացող կ'ըլլայ (գրես նէ՝ կ'ըլլայ)»: «Քննադատներս» կ'ուզեն հաւատացնել, «Կարին յայտնի է որպէս արհեստագործութեան եւ առեւտուրի խոշոր կենտրոն, որ միջնադարում կարեւոր տեղ էր գրաւում»: Ապացոյց...: Ո՛ր մէկ յիշատակութիւն այդ մասին, այլ ուրիշ ձեռնահամայութիւն մը: Էվլիա Չելեբի իր Ուղեգրութեան մէջ գրած է եղբր «Կարնոյ հանրածանօթ գորգերի» մասին: Համէրի բնագիրը սակայն լոկ կ'ըսէ թէ Կարնոյ մէջ՝ ըստ Էվլիայի՝ կային վարպետ դերձակներ եւ ոսկերիչներ: Ինծի ծանօթ չէ հին արար գորգ մը որ Կարնոյ մէջ արուեստներ յիշէ՝ բացի Ապու Աւնէ, որուն արձագանգ կ'ըլլայ Եագուպի, եթէ սակայն բնագրային աղաւաղում մը չկայ հոս: Ապու Աւն իրր թէ Կալիկալա (Կարին քաղաք)ի մէջ գորգերու շինութեան մասին կը վկայէ, որոնք պատճառ եղած են Խալի կոչումին՝ Կարնոյ անունով: Կարնոյ մէջ շինուած գորգերու մասին ուրիշ հին գրողներ բան մը չեն յիշեր: Ոչ ալ «ուրիշ արհեստներու» մասին: Մուստաֆի կը վկայէ որ Գալիգալայի մէջ գորգեր կը շինուէին, սակայն երբ քիչ վերը Արգուրումի մասին կը խօսի՝ այդ մասին ոչ մէկ յիշատակութիւն: Տարակոյս չկայ որ Մուստաֆի՝ Գալիգալան Արգուրումէն տարբեր տեղ (արդէն տարբեր կլիմայի տակ, լայնութեան եւ երկայնութեան տարբեր աստիճաններու ներքեւ) կը նշանակէ: Մուստաֆի որոշ է որ Արգուրումի մասին գիտէ անձամբ, իսկ Գալիգալայի մասին կարգացած է հին աղբիւրի մը մէջ: Չեռնահամայութեամբ կ'երեւի թէ «քննադատներս» կրնան ատիկա ապացոյց նկատել, որ «միջնադարում Կարին որպէս արհեստագործութեան խոշոր կենտրոն կարեւոր տեղ» գրաւում է... եւ Չելեպին յիշէ՝ որ Կարնոյ մէջ «հանրածանօթ գորգեր» կը շինուէին, երբ իր վկայութիւնը

միայն դերձակ եւ ոսկերիչ վարպետներու մասին է :

Շատ աւելի միամիտ ձեռնահամայնութեան փորձ մը կ'ընեն «քննադատներ» ինծի՝ եւ Գէորգ Պալաթեցիին ալ՝ վերադարձով միտքեր, բացատրութիւններ, որոնք բոլորովին անգոյ են : Ես գրախօսականիս մէջ պարզապէս ըսած էի. «Կը խորհիմ որ խաւի ծագումը պէտք է փնտռել քննադատի մէջ, որ ըստ Գէորգի դպրի Պալաթեցիի կը նշանակէ կարասի եւ հանդերձ տան» : «Քննադատները» կը գրեն... աւելի ճիշտ կը ստեղծագործեն... «Սակայն տարօրինակն այն է, որ Պալաթեցիին խալի տերմինի ծագման մասին իր բառարանում ոչինչ չի ասել, մինչդեռ յօդուածագիրը ենթադրում է, որ խալի բառը առաջացել է Պալաթեցու պարսկերէն-հայերէն բառարանում նշուած քննա կամ կեպի բառերից : Մինչդեռ, Պալաթեցու բացատրութեամբ, այդ երկու բառերը առաջին իմաստով նշանակում են զոլուած բամպակի փլու, երկրորդով՝ կարասի, հանդերձ» : Ասիկա պարզապէս ածարարութիւն է՝ հարեւանցի ընթերցողը խաբելու համար : Նախ ես ո'չ մէկ բան ըսած եմ թէ Պալաթեցիին ի՞նչ գրած է խալիի մասին : Երկրորդ, ինչ որ ըսած եմ՝ որոշ է իր «Կը խորհիմ»ով : Երրորդ, Պալաթեցի կեպի համար չէ որ նշանակած է «կարասի, հանդերձանք» : Զորրորդ՝ Պալաթեցի քննադատի համար նշանակած է «կարասի եւ հանդերձանք տան» : «Քննադատները» կարասի, հանդերձ, առանց եւ-ի եւ տան, կրնայ նշանակել խանութի ալ, պարտէզի ալ կարասի, ինչպէս նաեւ հանդերձ մարդու, եւ առանց որեւէ կապի տան հետ : Ասոր նման նուրբ ածարարութիւններ, ակնյայտի ձեռնահամայնութիւններ են, որոնք տեղ ունենալու չեն «Տեղեկագիր»ի նման ակադեմական պաշտօնականութի մէջ, եւ նոյնիսկ երեք հոգի-նոց ստորագրութիւն մը չի կրնար զանոնք պարտրկել չարաչար «քննադատութիւն» գործածուած պիտակին տակ :

Նման ածարարութիւն մըն ալ կատար-

ուած է «տապաստակ» բառին մասին : Ասիկա միակ անգամ մը գործածուած է մեր մատենագրութեան մէջ, Ռսկերեանի թարգմանութեան մը մէջ : Թարգմանիչը փոխաբերաբար գործածած է իր հայերէն թարգմանութեան մէջ «տապաստակ» եւ բարձր բազում » ըսելով : Թեմուրճեան զարմանալի վճռականութեամբ մը «տապաստակ կոչուած փոքր գորգեր» կը թարգմանէ (թեմուրճեան, էջ 27) եւ «քննադատները» կ'աճապարեն պաշտպանել այս չքնադ, անապացոյց վերծանումը : Ոչ միայն «տապաստակ»ին գորգ ըլլալը գիտեն, այլ նոյնիսկ փոքր գորգ ըլլալն ալ գիտեն : Ի՞նչ սքանչելի դիտութիւն... Ի՞նչ Աղեքսանդրեան վճռականութիւն... մեր մատենագրական դադարները, թրն-ճուկները լուծելու : Զեռնահամայնութիւն մըն ալ ակումբին մասին : Թեմուրճեանին միայն ծանօթ է Փաւստոսի «ակմբի դարմանէին» : Եւ հակառակ որ գիտէ թէ Աստուածաշունչի մէջ լոկ յիշուած «մաշկ» բառը հայ ոսկեդարեան թարգմանիչները ըստիպուել են «գալուստին մաշկեայ» թարգմանել, այսու հանդերձ կ'ուզէ որ ակումբ գորգ նշանակէ, քաջութիւն առնելով անկէ, որ «Հայկազեան բառարանում, ակումբ բառը բացատրուած է արդէն որպէս խալիչա » (էջ 34) : Արդեօք տարօրինակ չէ՞ որ Թեմուրճեան Հայկազեանին մէջի ակումբին հայերէն բացատրութիւնները յառաջ չի բերել եւ կը գոհանայ թրքաձեւ խալիչայով : Սակայն ինչո՞ւ Հայկազեանին մեղքը մտնել, Վեր Եղիշէ այնքան յստակ ակումբ բազմակամի (Թիֆլիս, 1904, էջ 233) ունի, բազմակամի (գորգի) վրայ՝ ակումբ աւելցնելով : Սակայն աւելին ալ կայ Երեւանի ձեռագրատան մէջ, անտարակոյս կան ժի. դարէն գրչագիր բառարաններ, ուր հեշտութեամբ կարելի պիտի ըլլար գտնել, ինչպէս որ կը գրուին իմ ձեռագրացս մէջ, «Ակումբն մաշկեայ : Բազմակամն է յօրինուածով չի-նեայ», այսինքն գորգը՝ մաշկեայ սարքաւորումով, մաշկեայ ակումբով, մաշկեայ ձաշու սփռոցով : Այո՛, պարոն քննադատ-

ներ, «ակումբն ու տապաստակը, կարող էին (ընդգծումը իմս) նշանակել նաեւ գորգ» (փոքր կորուստ հնաց...) սակայն ատոր համար ո'չ մէկ ապացոյց կայ ո'չ Հայկազեանին եւ ո'չ ալ Թեմուրճեանին քով : Ընդհակառակն, չորնալիք մաշկ մը կայ, որ չքանցել կարելի չէ, թէկուզ Թեմուրճեան կամ Եռանուն «քննադատներ» ըլլաք :

Վերջապէս «քննադատները» գրախօսականիս մէջ ապացուցածիս պէս Թեմուրճեանի գործը խնդուած չեն նկատել՝ նիւթին հետ կապ չունեցող բաներով : Ասիկա իրենց գիտնալիք բանն է. եթէ կ'ուզեն՝ իբր թէ գիտական գործ մը՝ պարզապէս մեծածաւալ եւ հաստատուող տալու համար՝ անպէտ նկարներով եւ գործին հետ կապ չունեցող վաւերագրութիւններով կրնան լեցնել : Խղճամիտ

գրախօսողի մը նպարտն է զանոնք զատուրդի եւ ցոյց տալ : Մեր բրածը լոկ այդ էր :

Ահա այս է եղած քննադատութիւնը : Քննադատներուն ձրի վերադրումը թէ «Յ. Քիւրտեան անհաւաստեցում չի ցուցաբերել քննարկող խնդիրներին նկատմամբ... աւելի է խճողում գրանք... » պատշաճ է որ «ստորագրեալ» կերպով թէ՛ իրենց «քննադատութեան» եւ թէ՛ Թեմուրճեանի իրենց պաշտպանած գործին վերապահեն, որոնց այնքան տառացի կերպով կը յարմարի ըսածնին : Խեղաթիւրանքով, ուրացումով, իւրացումով, ածարարութեամբ կարելի չէ ո'չ հայ մշակոյթի մասին գրել, եւ ոչ ալ այդպէս գրուածքները՝ «քննադատական» պիտակով, նոյնիսկ «երեք ստորագրութեամբ» պաշտպանել :

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(«ԿԱՐԱԼ»Ի ՅՕԳՈՒԱԾԱՇԱՐՔԻՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Վերջերս «Յառաջ»ի առաջին էջերուն վրայ (9, 11, 12 Սեպտ. 1959) յաջորդական երեք յօդուածներ լոյս տեսան Կարալ ստորագրութեամբ :

Յարգելի յօդուածագիրը, վառուած «Մեծաւանջ»ի սիրով, մեծ նախանձախնդրութեամբ գրիչ կը շարժէ, ըսելու համար որ «աշխարհաբար լեզուն» տասնեակ տարիներէ ի վեր գրկուած է իր «աւանդական խնամակալներուն (= Մը-խիթարեաններուն) գուրգուրանքէն, ան կ'ապրի ու կը զարգանայ իր վաստակով, չնորհիւ աշխարհական նուիրեալներու դժուարին պայմաններու մէջ կատարած մեծ ջանքերուն» (9 Սեպտ. էջ 1) :

Անմիջապէս ըսենք որ մեր սիրելի բաբեկամին աշխարհաբարի հանդէպ ցոյց տուած բուռն եռանդը, հեղեղի մը նման, զինքը առած տարած է իր կալուածի սահմաններէն անդին, ու խառնած է այնպիսի

խնդիրներու, որոնք իր մասնագիտութեանն դուրս կը թուին ըլլալ :

Ներկայ գրութեամբ ժամանակ չունիմ գրադելու Կարալի յօդուածներու լայնքին ու երկայնքին ցանկաւ զանազան դադափարներով, այլ կը փափաքէի անդադադունալ միայն այն կէտերուն շուրջ, ուր լեզուական հարցեր կը յարուցուին, եւ ստորագրեալիս վերաբերող տողեր ալ կը գտնուին :

Սկսինք ուրեմն :

Պր. Բագարատ Թեւեան իր հրատարակած «Երջանիկ» խորագրով տարեգրքի կողքին վրայ երանելիօրէն գրած է Երեսունեքրդ բառը, որ հակառակ է բարդութեան դասական օրէնքին. եւ անոր ստուերեւ Երեսունեքրդ բառը, որ համաձայն է միեւնոյն բարդութեան օրէնքին : Հայերէն-նազէտ եղիր ու գիմացիր միեւնոյն կողքին վրայ գտնուող այս երկու իրարու հակա-